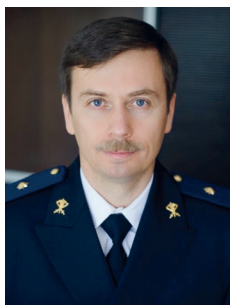

CZU 343.9+34(091)

DOI 10.5281/zenodo.6988498

Octavian BEJAN
dr., criminolog

docteur en droit,
criminologue

UNELE LATURI ALE DREPTULUI MOLDOVENESC ÎN VEACURILE XVII-XVIII*

Se pare că dreptul din toate țările lumii a ajuns în fundătură. Șchiopătează și înfăptuirea justiției, îndeosebi în unele țări, printre care se numără și Republica Moldova. Se cere, deci, o nouă privire asupra lucrurilor, o privire neobișnuită. Părerea că dezvoltarea științifică a adus o îmbunătățire a lumii sub toate laturile pare să fie greșită. Trecutul neamului nostru ascunde cunoștințe și practici care pot să fie folosite și în zilele noastre. Dreptul moldovenesc și sistemul judecătoresc din veacurile XVII-XVIII era mult mai bun decât dreptul și sistemul judecătoresc de astăzi. Normele obștești (juridice și nejuridice) erau puține la număr. Toți obștenii cunoșteau toate prevederile legii. Judecătorii erau dregătorii țării, mici, mijlocii și mari. Domnitorul țării era judecător suprem. Unii judecători erau necinstiți sau părtinitori, dar înfăptuirea dreptății era așa gândită, încât toată lumea primea, pînă la urmă, dreptatea care li se cuvenea. Oamenii erau mulțumiți de dreptatea care li se făcea în judecată. Dreptul era rînduit după principiul „supremației legii”. Era cunoscut și folosit termenul „drepturi”. Putem să spunem că înaintașii noștri aveau cunoștințe criminologice prețioase despre purtările criminale și criminalitate, dar și despre prevenirea acestora. Deși scrierile vechi au fost mult cercetate științific, se pare că putințele de a descoperi noi cunoștințe în ele, chiar și de mare însemnătate, nu se vor sfîrși niciodată.

Cuvinte-cheie: drept, medieval, moldovenesc, Moldova, secolele XVII-XVIII, secolul XVIII.

CERTAINS ASPECTS DU DROIT MOLDAVE AUX XVII-XVIII SIÈCLES

Il semble que le droit de tous les pays du monde soit dans l'impasse. Accuse des problèmes et la justice, surtout dans certains pays, parmi lesquelles se trouve la République de Moldova. El est besoin donc d'un nouveau regard sur les choses, un regard inhabituel. L'opinion que le développement scientifique a apporté une amélioration du monde sous tous les aspects semble être faux. Le passé de la nation cache des connaissances et pratiques qui peuvent être utiliser dans nos jours. Le droit moldave et le système de la justice aux XVII-XVIII siècles était beaucoup meilleur que le droit et le système judiciaire d'aujourd'hui. Les normes sociales (juridiques et non juridiques) étaient peu

nombreuses. Tous les membres de la société connaissaient tous les dispositions des lois. Les juges faisaient partie de l'administration de l'état. Le dirigeant du pays était le juge suprême. Certains juges étaient malhonnêtes et discriminatoires, mais l'accomplissement de la justice était ainsi conçu que toute le monde avait partie de la justice à la fin. Les gens étaient satisfaits de la justice qu'ils recevaient. Le droit était organisé selon le principe de la suprématie de la loi. Était connu et utilisé le terme « droits ». On peut dire que nos ancêtres avaient des connaissances criminologiques précieuses sur la conduites criminelle et la criminalité, mais aussi sur la prévention de ceux-ci. Même si les écrits anciens ont été beaucoup recherchés scientifiquement, il semble que les possibilités de découvrir nouvelles connaissances, même de grande signifiante, ne se termineront jamais.

Mots-clés : droit, médiéval, moldave, Moldavie, XVII-XVIII siècles, XVII siècle, XVIII siècle.

Problema. Obștile de azi, în care cunoașterea științifică și înmulțirea mijloacelor tehnice este foarte puternică, din care pricină ele s-au industrializat și orășenizat la fel de puternic, se vedește o sporire peste măsură a numărului normelor obștești. Își spune cuvântul și clădirea unei noi obști, numită stat de drept. Obștea tinde să înlocuiască toate celelalte norme obștești cu norme de drept. Datorită orășenizării, oamenii s-au înstrăinat unii de alții. Îi înstrăinează pe oameni și deosebirea de avere, tot mai vădită. Se pierde simțul obștesc și înfăptuirea dreptății de către obșteni. Se iscă nevoia de a da pe mâna judecătorului această sarcină obștească în toate împrejurările. Astfel, normele de drept s-au înmulțit atât de mult, încât nici măcar juriștii nu mai pot să le învețe pe toate. Chiar și puținul pe care îl învață le cere un șir de ani de învățatură sub îndrumarea unor pricepuți. Ceea ce un jurist învața cu jumătate de veac înainte în cinci ani acum ar putea să învețe în nu mai puțin de cincizeci de ani. Cum oare să le învețe oamenii de rînd? Mai rău decît atît, ele nu sînt pe înțelesul tuturor. Nici juriștii nu le înțeleg. Dezbaterele dintre ei sînt aprinse și țin ani de zile. Fiecare înțelege legea în felul lui. Cum oare un om de rînd să își dea seama într-o clipă sau mai puțin ce să facă într-o împrejurare în care s-a pomenit? O normă obștească bună este cea care este înțeleasă ușor de toți oamenii, în timp ce cîtimea normelor obștești nu depășește puterea de învățare a nimănui și nu se schimbă des. Mulțimea și prostimea normelor de drept sînt acum un puternic factor de chin și de încălcare a acestora de către obșteni.

Actualitatea temei de cercetare. Slăbiciunile îngrijorătoare ale dreptului de astăzi îl împing pe cercetătorul științific spre căutarea unor răspunsuri sau căi de a ieși din fundătură în trecutul neamului sau al omenirii. O puțință ne-o dau scrierile vechi, printre care se află și cele ale lui Dimitrie Cantemir. Pentru criminologi, însemnătatea cunoașterii dreptului este dată de faptul că normele de drept sînt deopotrivă un factor criminogen și un factor de prevenire a criminalității. O reglementare bună a legăturilor obștești aduce o scădere a criminalității sau chiar prefacerea ei dintr-un estin (fenomen, neologism) obștesc în niște purtări omenești rare, iar proasta reglementare aduce, din opus, o creștere a criminalității, care poate să fie atît de mare încît să nimicească, îndeobște, obștea. Prin nimicirea obștii, noi înțelegem schimbarea orînduirii economice sau politice, destrămarea țării sau pierderea unor pămînturi, cotropirea țării de o țară (războinică) sau de un neam străin (pașnică), care poate să fie deplină sau parțială.

Scopul și sarcinile cercetării. Descoperirile științifice înfățișate în această lucrare sînt rodul unei cercetări criminologice care a urmărit scopul de a căpăta noi cunoștințe despre felul în care erau reglementate legăturile obștești în Moldova veacului al XVII-lea și al XVIII-lea. În vederea atingerii aceste ținte, a fost gîndită îndeplinirea următoarelor sarcini: a) a căpăta cunoștințe noi despre reglementarea legăturilor obștești în veacurile XVII-XVIII în Moldova, b) a dobîndi cunoștințe noi despre înfăptuirea justiției în veacurile XVII-XVIII în Moldova și d) a privi practicile juridice vechi în lumina practi-

cilor juridice de astăzi din țara noastră.

Metodele aplicate și materialele folosite. În timpul cercetării criminologice, ale cărei descoperiri științifice au fost înfățișate în lucrarea de față, au fost folosite următoarele metode: metoda analizei de conținut (cartea „Descrierea Moldovei”, scrisă de Dimitrie Cantemir (Editura „Litera, internațional”, București, 2001, 256 p.); dreptul din Republica Moldova; lucrările științifice privitoare la dreptul din Republica Moldova), metoda observării (sistemul de justiție din Republica Moldova) metoda interviului (juriști, avocați și lucrători ai organelor de drept), precum și metoda construcției abstracte (tălmăcire a faptelor și căpătare a unor cunoștințe noi).

Rezultatele obținute și dezbateri. Normele de drept sînt cele prevăzute de legiuitor sau de cîrmuitor și se găsesc în legile sau în poruncile scrise, iar normele de fapt sînt cele care s-au înfiripat din purtările oamenilor, fără să fie spuse ori scrise undeva. Cu cît o obște este mai prost rînduită, cu atît oamenii se călăuzesc mai mult de normele de fapt; din opus, cu cît o obște este mai bine rînduită, cu atît obștenii se călăuzesc mai mult de normele de drept. Bunăoară, în țările rumînești de azi, adică în țările vorbitoare de limbă rumînă, oamenii se călăuzesc într-o mare măsură anume de normele de fapt, cele de drept fiind mai mult buche moartă de lege.

Altfel au stat lucrurile bunăoară în veacurile XIII-XVIII. Viața obștească s-a stricat în această privință după ce domnitorii au încetat să fie aleși de către locuitorii Moldovei sau ai Munteniei, fiind numiți de către sultanul turcesc, care s-a folosit de faptul că aceștia au încălcat înțelegerea dintre țări. Ca urmare, s-au ivit, treptat, oameni foarte bogați și oameni foarte săraci, ceea ce nu a fost înainte. Preluarea felului apusean de rînduire a vieții obștești și capitalismul au înrăutățit și mai tare starea de lucruri. Viața obștească este bine rînduită atunci cînd ea se potrivește voinței oamenilor, adică nevoilor și părerii lor.

Cîndva, bunăoară în veacurile XIII-XVIII, după cum ne-o mărturisește Dimitrie Cantemir, oamenii învățau de mititei legile de la părinți, fiind datori să le cunoască și să își facă singuri

dreptate. Dacă judecătorul descoperea că o lege a țării a fost încălcată nu din greutatea de a o tălmăci într-o împrejurare de viață rară și încîlcită, ci din necunoaștere, atunci cel vinovat era pedepsit. Toți marii dregători erau datori să fie de față la judecata domnească, iar cînd își auzeau numele rostit de un om de rînd trebuiau să se așeze îndată lîngă cel care îl pîrăște, pentru a fi judecați de către domnitor. Judecata era dreaptă, iată o dovadă din cartea catemireană: „Această judecată este însă așa de înfricoșată și nepărtinitoare, încît însuși logofătul cel mare, dacă ar fi pîrît și de un țaran, îndată ce și-a auzit numele pomenit trebuie să se scoale de la locul său și să se așeze de-a stînga țaranului, pînă ce isprăvește jăluirea.” [1, p. 43-44].

Sînt adevărtoare și următoarele rînduri: „Pricinile cele mari le judecă domnul însuși, pe cele mai mici le lasă în seama boierilor. Boierii cărora li se înfățișează pricina o cercetează pe la casele lor și hotărăsc. Dacă jăluitorul și pîrîtul sînt mulțumiți de judecată, atunci ea are aceeași putere ca și cum ar fi fost făcută în divanul domnesc. Dar dacă una din cele două părți socoate că i s-a făcut strîmbătate, poate să se jăluiască iarăși la divanul de judecată al domnului. În fața acestuia pricina se cercetează din nou și, dacă se dovedește că un boier a făcut judecată strîmbă, pentru că a luat plocoane, sau din părtinire, sau fiindcă nu se pricepe să judece, atunci se pedepsește înfricoșat. Iar dacă domnul socoate că aceleia care s-a jăluit din nou i s-a făcut judecată dreaptă, atunci îl pedepsește să fie bătut cu vergile, pentru că a defăimat judecata boierului, iar după aceea, pentru că nu a băgat în seamă porunca stăpînirii, se mai pedepsește după socotința domnului, trebuind să plătească îndoit și cheltuielile celeilalte părți. Cînd domnul vrea să asculte el însuși jalbele pe care le socotește mai însemnate sau de mîna întîi, poruncește să vină la divan pîrîtul și jăluitorul, îi lasă să spună slobod tot ce gîndesc că ar fi de folos pentru apărarea lor sau pentru învinovățirea părții dimpotrivă. După ce se cercetează pricina, mitropolitul și fiecare din boierii aflați în divan spun ce gîndesc cu glas tare (măcar că știu că domnul are alt gînd) și apoi îl lasă pe pîrît slobod sau îl judecă vinovat. Boierilor fără de slujbe nu li se îngăduie să

aducă nimic în fața domnului și nici să-și spună gândul, decât dacă îi întreabă domnul. Când s-au auzit gândurile tuturor și s-a cunoscut că cineva e vinovat, domnul întreabă pe mitropolit ce pedeapsă i se cade după legile politicești și cele bisericesti. Mitropolitul citește mai întâi cuvântul legii și după aceea cere mila domnului, căreia legile nu-i pot pune stavilă. Același lucru îl fac îndată și boierii. La urmă, domnul își spune gândul său și lasă slobod pe pîrît sau îl osîndește la moarte sau la altă pedeapsă. Cei care sînt pîrîți pentru vreo fărădelege mare se dau armașului cel mare, ca să-i bage în temniță. Iar aceia care se bagă în temniță din pricina datoriiilor se dau pe seama vătafului de aprozi.” [1, p. 144-146]. Vedem că nepriceperea, pîrtinirea și ajunsătura sînt vechi metehne, numai că se vădeau mult mai rar înainte, iar nedreptatea pe care o lăsau să treacă într-o pricină nu rămînea nevăzută și neînlăturată, datorită unor pîrghii juridice și obștești bine gândite și bine folosite.

Despre judecată, mai aflăm următoarele în cartea lui Cantemir: „Domnul ține divan de judecată obștească de trei sau patru ori pe săptămîină, în tot cursul anului, afară de zilele pe care biserica le-a hotărît pentru posturile cele mari.” [1, p. 143]. Se vede că domnul țării încerca să țină bine în mîină hăturile dreptății și judecării. El judeca deseori, așa încît judecătorii de jos să nu se strice, făcînd bani sau folosindu-și cu alt țel puterea dregătorească. Cîrmuitorii Moldovei înțelegeau că nedreptatea este o mare primejdie pentru bunul mers și, îndeobște, pentru ființarea unei obști. Bineînțeles că era pus în joc și scaunul domnului, căci oamenii răsculați puteau să îl dea jos, iar mai tîrziu puteau să se plîngă și la Poartă. Am arătat în alte părți ale lucrării noastre că Poarta îi pedepsea aspru pe domnitorii care îi nefericeau pe oamenii de rînd sau îi nedreptățeau pe dregători. Nu putem să scăpăm din vedere nici vorba „judecată obștească”, pe care o folosește Cantemir. Ea este o dovadă că Moldova era o țară norodnică (democrată), că neamul nostru s-a rînduit rareori în stat și că a fost o obște singuristă. Pentru ca judecata domnească să fie mai obștească, toți boierii, mari și mici, erau de față atunci cînd domnul judeca pricinile, care au ajuns pînă la el. Mai vedem din cele spuse

că împărțirea dreptății alcătuia o sarcină de căpătii, dat fiind timpul mare pe care îl avea această muncă, adică mai mult de jumătate din timpul de muncă săptămînal al domnitorului. Domnitorul putea să se aplece atît de mult asupra acestei îndatoriri, numai dacă viața obștească și munca dregătorească erau bine gândite și la fel de bine înfăptuite. Nu putem să zicem același lucru despre ceea ce se întîmplă în zilele noastre.

Sînt grăitoare și următoarele mărturisiri ale lui Cantemir: „oricine este slobod să dea jalbă domnului, atunci cînd se duce la biserică sau la preumblare, pe care le ia spătarul al treilea și le pune pe masa domnului cînd se întorc la curte. După aceea vine logofătul de taină, care le citește domnului și scrie pe marginea jalbei hotărîrea acestuia. El rupe jalbele mincinoase sau acelea prin care se cere vreo strîmbătate. După aceea spătarul dă înapoi jalbele celor ce le-au făcut. Mai marele aprozilor are grijă să se împlinescă voia domnului. Nu s-a auzit niciodată zicîndu-se că hotărîrea domnului ar fi fost dobîndită prin daruri, nici el că s-ar fi abătut de la calea dreptății ca să pîrtinească pe careva, deși s-a vădit că lucrul acesta s-a întîmplat de mai multe ori printre boieri. Aceasta este orînduiala cu care jalbele celor asupriți ajung la judecătorul cel mai mare al Moldovei, adică la domn, și chipul în care se judecă.” [1, p. 147]. Cîrmuitori atît de drepti demult nu mai are Moldova sau celelalte țări rumînești. Nici oamenii de rînd nu sînt drepti. De unde, deci, să se ia astfel de cîrmuitori? Se cere minte pentru a deosebi o plîngere mincinoasă de una adevărată! Din scrierile lui Cantemir, să vede limpede că plîngerile oamenilor erau scrise. Prin urmare, sau oamenii de rînd știau să scrie, sau rareori aveau nevoie de o judecată, așa că nu era o povară să întocmească o plîngere pentru puținii săteni care știau să scrie.

Pentru a înțelege mai bine rînduiala judecătorească din Moldova de odinioară, trebuie să citim și următoarea frîntură din cartea lui Cantemir: „Iar fiindcă boierii cei mari trebuie să fie aproape neconținut la curtea domnească și nu pot să judece toate pricinile din toată țara, de aceea s-au orînduit în cetăți și tîrguri judecători care să judece pricinile locuitorilor

Moldovei. În unele locuri aceștia se numesc pîrcălabi, iar în altele vornici și cămărași. La Hotin, Cernăuți, Suceava, Neamț și Soroca sînt cîte doi pîrcălabi, care poartă și numele de oblăduitori, fiindcă aceste cetăți sînt cele mai de frunte; asemenea mai sînt cîte doi la Roman, Botoșani (tîrg care este în stăpînirea doamnei), Orhei, Chișinău, Lăpușna, Fălciu, Galați, Tecuci, Tutova și Putna. Celelalte tîrguri mai mici, cum sînt Bacău, Tîrgul Frumos, Hîrlăul, Covurluiul și Vasluiul, au fiecare numai cîte un pîrcălab. La Bîrlad sînt doi vornici, care judecă pricinile în locul vornicului cel mare din Țara de Jos. Tot doi sînt și în ținutul Dorohoi, în locul vornicului cel mare al Țării de Sus: unul la Cîmpulung și unul la Vaslui. Peste ocnele de sare din ținutul Ocna sînt doi cămărași deosebiți. Aceștia toți pot să judece aproape toate pricinile, dar nu pot hotărî decît pe cele mai mici. Pe cele mai de seamă trebuie să le trimită ori la vornicul cel mare al ținutului acela, ori, dacă se judecă din nou, la divanul domnesc. Atunci însă ei hotărăsc părților împricinate un soroc, adică o zi cînd amîndouă părțile trebuie să se înfățișeze înaintea domnului. Aceasta se face astfel: pîrcălabul trimite o scrisoare în care vestește că cutare și cutare, care trăiesc în neconțință gîlceavă din cutare pricină, fac jalbă la divanul domnesc și făgăduiesc să se înfățișeze la divan în cutare zi sau la cutare soroc. Această scrisoare o rupe în două și dă cîte o parte fiecăreia dintre părțile împricinate. Dacă vreuna din ele nu se înfățișează la divan la sorocul hotărît, trebuie să plătească o heria, adică gloabă: un țăran 25 de galbeni, un răzeș 100 și un boier 600. De această pedeapsă nu poate scăpa nimeni decît dacă poate să dovedească fie că a fost bolnav, fie că a împlinit vreo slujbă domnească, fie că i-au fost încredințate, de către cei mai mari, trebi ale țării, care l-au împiedicat să se înfățișeze.” [1, p. 147-149]. Deopotrivă pîrcălabii, vornicii și călărașii făceau parte din dregătoriile locale, fapt care ne spune că oblăduirea era întotdeauna împărțită în două, adică în centrală și locală. Îndatorirea de a judeca pricinile era numai una dintre sarcinile acestora. Gloabele (amenzile) pe care le plăteau oamenii ne arată întrucîtva deosebirea de avere. Noi presupunem că deosebirile nu erau chiar atît de mari, adică 1:4:24.

Mai curînd, s-a socotit că dregătorii (boierii) trebuie să fie o pildă pentru ceilalți obșteni. Nu avea cum să se treacă cu vederea nici faptul că dregătorii mici și mari aveau lefuri neasemănătoare. De asemenea, trebuie să avem în vedere că de avuția omului, a răzeșului și a dregătorului, atîrnau îndatoririle lui obștești (apărare, găzduire ș.a.), căci visteria dregătorească, adică banii cu al căror ajutor își îndeplineau sarcinile, și simbria, adică plata pe care o primeau pentru munca făcută, nu erau despărțite la dregători. Descoperim, dincolo de cele spuse, că pămînturile de răsărit ale Moldovei, cele care acum fac parte din Republica Moldova, o frîntură din aceasta, care cuprindeau Soroca, Orheiul, Chișinăul și Lăpușna erau presărate cu mulți locuitori, odată ce se găseau tocmai doi judecători (pîrcălabi) în cetăți.

Au o mare însemnătate următoarele fapte înșiruite de Cantemir în cartea sa: „O pricină se cercetează din nou numai atunci cînd cineva face jalbă la divanul domnesc după ce a fost judecat de un boier pe care îl primise mai înainte judecător. Dacă judecata boierului se socotește strîmbă — lucru ce se întîmplă adesea — atunci el trebuie să sufere pedepse grele. Dar dacă la cercetare se află că judecata a fost dreaptă și că jăluitoarea pus pe gîlceavă, a vătămat din nehibzuintă cinstea boierului, atunci se pedepsește cu bătaia și trebuie să plătească îndoit cheltuielile părții vrăjmașe.” [1, p. 148]. Dacă punem cap la cap aceste date cu cele înfățișate înainte, atunci descoperim că judecat era cu atît mai dreaptă, cu cît judecătorul avea o dregătorie mai mare, cel mai drept fiind domnitorul. Acest fapt ne dovedește încă o dată că alegerea dregătorilor și a domnului se făcea precumpănitor după deșteptăciunea și priceperea omului. Cum spun unii, era o obște cu adevărat meritocratică.

Trebuie să spunem că capitolul al XI-lea din cartea lui Cantemir a fost numit „Despre legile Țării Moldovei”, iar capitolul XII „Despre divanul de judecată al domnului și al boierilor”. Amîndouă sînt scurte, îndeosebi cel dintîi, dar găsim date prețioase și în alte capitule. Este adevărat că Cantemir nu a văzut rost să descrie legile țării, de vreme ce ele au fost descrise deplin sau aproape deplin pînă la el, la porunca lui

Vasile Lupu.

După Cantemir, strămoșii noștri au avut legi, numai atunci când obștile lor au fost rînduite în stat de către ei înșiși sau de către cuceritori (romani). Legi au fost, neîndoios, după el în răstimpurile numite „romane” și „bizantine”. Să nu uităm totuși că nu toți rumîinii au făcut parte din aceste împărății. Dincolo de răstimpurile statale, strămoșii noștri se călăuzeau de obiceiuri și de dreptul firesc, adică atunci când trăiau în obști slobode, singuriste. Cantemir zice că Alexandru cel Bun a încercat să aducă din nou legi în obștile rumînești care au alcătuit Moldova, după recunoașterea lui și a Moldovei de către împăratul de la Constantinopol. Le-a luat de la greci, din „Codicile bazilicalelor”, tocmai pentru că țara a fost recunoscută de către Constantinopol. Domnul Moldovei a ales numai ceea ce a socotit bun și potrivit pentru țara lui, cealaltă parte a fost alcătuită din obiceiurile și dreptul firesc care era folosit, de rînd cu hotărîrile bisericești. Noi nu împărtășim părerea lui Cantemir, care zice că Alexandru cel Bun a luat legile grecești deoarece „legile romane au început atunci (cînd provincia a fost părăsită de împărăția romani și bizantini, n.n.) să se strice și să se schimbe de către daci, pînă într-atîta încît la întemeierea cea nouă a Moldovei cu norocoasa descălecare a lui Dragoș, judecătorii abia mai știau cum să împartă dreptatea.” [1, p. 141]. Moldova s-a înfiripat în stat foarte liniștit, ceea ce înseamnă că a fost o voință și o apropiere a tuturor obștilor rumînești slobode din aceste locuri. Acolo unde este încîlceală și nedreptate, acolo înfloresc și cearta și neînțelegerea. După cum am spus, cîteva obști slobode de vorbitori de grai moldovenesc s-au alăturat, mai înainte de înfiriparea Moldovei, împărăției ungurești, de rînd cu vorbitorii de grai ardelenesc, dar și alți rumîni (dintre cei care au fost numiți și valahi) și nu au vrut să facă parte din noua țară, care s-a înfiripat mai tîrziu, adică din Moldova. Cîrmuitoarii Moldovei înțelegeau că o obște rînduită în stat se deosebește de o obște care nu este rînduită în stat. Alexandru cel Bun a vrut să găsească această deosebire în legile pe care le-a cerut de la greci, mai bine zis din Împărăția Rumînă sau, cum o numesc alții, Imperiul Bizantin. Se pare că Alexandru cel Bun a păstrat

din legile grecești mai mult ceea ce ținea de rînduirea dregătoriilor. De luat aminte că Cantemir numește legile scrise ale țării anume codicile bazilicalelor, altele au fost făcute abia de către Vasile Lupu, care a pus „oameni cinstiți și cunoscînd legile țării” [1, p. 142] să aștearnă pe hîrtie și datina norodului, de rînd cu spicuirile din cele dintîi, alcătuiind astfel adevăratele legi scrise moldovenești. Cu toate acestea, datina nu și-a pierdut de tot însemnătatea obștească. De la Cantemir aflăm, acolo unde scrie despre călușari, care aveau dreptul să se apere chiar și cu sabia în mîină în fața celor care încercau să le dezvăluie chipul, că „Puterea aceasta le-a dat-o o datină veche, așa că nici nu pot să fie trași la judecată, cînd omoară pe cineva în acest chip” [1, p. 182]. El adaugă: „În felul acesta petrec în jocuri neconținute cele zece zile între Înălțarea la cer a lui Hristos și sărbătoarea Rusaliilor și străbat toate tîrgurile și satele jucînd și sîrînd. În toată vremea aceasta ei nu dorm altundeva decît sub acoperișul bisericii și zic că, dacă ar dormi într-alt loc, i-ar căzni de îndată strigoaicele. Dacă o ceată de acestea de călușari întîlnește în drum alta, atunci trebuie să se lupte între ele. Ceata biruită se dă în lături din fața celeilalte și, după ce fac învoieli de pace, ceata biruită este supusă celeilalte cete vreme de nouă ani. Dacă vreunul este omorît într-o astfel de încăierare, nu se îngăduie judecată și nici judecătorul nu întrebă cine a săvîrșit fapta. Cine a fost primit într-o asemenea ceată trebuie să vină de fiecare dată, vreme de nouă ani, în aceeași ceată; dacă lipsește, ceilalți zic că îl căznesc duhuri rele și strigoaicele.” [1, p. 182].

Cantemir ne destăinuie despre domnia Moldovei: „În țara lor nu aveau pe nimeni asupra-le, numai pe Dumnezeu și legea.” [1, p. 59]. Iată că statul de drept și supremația legii sînt mai vechi decît spun mulți cercetători științifici.

Același lucru putem să îl spunem și despre drepturi. Mulți socotesc că „drepturile” sînt un cîștig al obștilor de astăzi, care au făcut un mare pas în dezvoltarea omenirii. Iată că Cantemir folosește cuvîntul „drepturi” în scrierea sa, ceea ce ne spune că o așa înțelegere a lucrurilor ar putea să fie mult mai veche decît ne închipuim noi: „Fiindcă pînă acum am vorbit adesea despre

boierii din Moldova, iar în capitolele următoare vom vorbi și mai des despre ei, socotim că este nevoie să arătăm cu de-amănuntul cititorului dornic să le știe dregătoriile și drepturile, ca și felurile stări ale acestora.” [1, p. 111].

După părerea noastră, care se sprijină pe cele spuse în rîndurile de sus, stinghiunul de drept era mult mai bine gîndit înainte decît este acum, chiar dacă avem și cercetători științifici, și facultăți, și atîtea cărți, și mai nu știu ce. El era strîns legat de rînduirea vieții obștești, căci domnul nu ar fi făcut judecată dreaptă dacă norodul nu se răscula îndată ce domnul călca strîmb.

Potrivit lui Cantemir, cele mai mari fărădelegi erau, pentru moldoveni, uneltirea împotriva domnului, furtul din bunurile țării, omorul, tîlhăria, jaful și furtul din biserică. Vedem, din cele scrise de acesta, că moldovenii nu îngăduiau faptele de violență în viața de zi cu zi, la vatră, deși erau foarte viteji în război. Nu priveau ei cu ochi buni nici pîngărirea lucrurilor sfinte, adică a bisericilor, ceea ce înseamnă că țineau mult la credință.

Pe marginea acestora, vom scoate în vi-leag faptul, lăsat amintire în cartea cantemirească, că domnitorul putea să respingă împăcarea pătimitului sau a rudelor acestuia cu criminalul, „dacă din faptele lui de pînă atunci domnul știe că răutatea lui nu mai poate fi îndreptată prin nici o pedeapsă sau sînt alte pricini pentru care nu voiește să-i dăruiască viața, atunci obișnuiește să dea răspuns că jăluitorii și rude-niile ucisului pot să ierte ucigașului fărădelegea săvîrșită, dar el nu poate suferi ca în țara lui să trăiască ucigași și alți ticăloși, ca să se spurce de la stricăciunea lor mădularele cele sănătoase ale țării.” [1, p. 146]. De altfel, Cantemir folosește des cuvîntul „ticălos”, atunci cînd vorbește despre răufăcători. Oamenii se feresc, în zilele noastre, de așa cuvinte. Poate că acest cuvînt și altele asemănătoare sînt folosite mai des în obștile în care oamenii sînt drepti și mai rar în obștile în care oamenii s-au stricat? Vedem, în zilele noastre, că acest cuvînt este foarte des folosit de oamenii drepti și foarte rar de cei păcătoși, necinstiți, aceștia din urmă sperindu-se parcă la auzul acestuia. Aceste cuvinte ne mai spun că legile oglindeau voința oamenilor. Legile opreau

purtările pe care nu cîrmuitorii sau o altă pătură obștească, ci norodul le socotea un rău pentru obște și oameni. Ele erau, cu alte cuvinte, norodnice (democrate), deci și în obște domnea norodnicia (democrația). Această frîntură de scriere cantemirească ne mai dezvăluie că înaintașii noștri aveau cunoștințe criminologice prețioase despre purtările criminale și criminalitate, dar și despre prevenirea acestora. De altfel, felul în care era făcut și rînduită judecarea ne dovedesc același lucru, căci acestea sînt niște factori care se răsfrîng puternic asupra criminalității. Dacă dreptul și judecarea este proastă atunci criminalitatea crește, iar dacă și dreptul, și judecarea este bună, atunci criminalitatea descrește. O foarte bună rînduire a obștii, ca în comunele primitive, duce la prefacerea criminalității dintr-un estin obștesc, adică din purtări criminale în număr mare, în purtări criminale răslețe sau chiar foarte rare.

Nu le plăcea moldovenilor desfrînarea și lipsa de bună cuviință. Cantemir scrie privitor la această latură a sufletului obștesc din Moldova de atunci: „Un agă priveghează străjile Iașilor. La porunca lui stau seimenii de scuteală, care slujesc fără leafă pentru slobozenia de dări. El judecă pricinile mai mici ale tîrgoveților din Iași. Dacă dă de vreun om desfrînat sau beat pe uliță îl pedepsește oriunde s-ar afla” [1, p. 117]; „Cei patru vornici de poartă au scaunul lor de judecată afară în curte și judecă pricinile mai mici, pedepsesc femeile desfrînate, iar pe fecioarele care au greșit cu voia lor sau cu sila poruncește să le cunune cu făptașii, dacă și unul și altul sînt din norod; iar dacă vreuna din părți este de neam boieresc, atunci el îl înștiințează pe domn și stau alături de domn cînd acesta șade în scaunul de judecată, poruncesc norodului să tacă și aduc părțile în divan. Cînd vreunul dintre aceștia zăbovește să vină cu pîrîșul în ziua hotărîită înaintea domnului, ei îl scriu în condicile lor. Căci cine nu se înfățișează la vremea hotărîită se face vinovat de nesupunere față de domn și pierde pricina. Pentru asemenea slujbe vornicii de poartă primesc leafă venitul ținutului Roman.” [1, p. 120-121]. După cum am mai spus, tîrgoveți erau numiți orășenii.

Faptul că fiecare om trebuie să știe legile sub amenințarea pedepsei, că hotărîrile

judecătorești strîmbe erau aspru pedepsite, că cel care pierdea pricina trebuia să plătească deopotrivă pentru daună și pentru pierderea pricinii, adică defăimarea judecătorului, atunci cînd o punea la îndoială (apelul pierdut, cum se zice astăzi cu cuvinte străine, trădătoare), că judecățile erau drepte și că oamenii aveau o bună părere despre hotărîrile luate de domnitor ne spune că încalcările de lege nu erau dese în Moldova. O adevăresc și alte date. Bunăoară, aflăm că *armașul cel mare* este pus peste vreo 80 de armășei și alți slujitori, care păzesc închisorile. La aceștia, se adaugă „Cei șazeci de armășei, care trebuie să prindă pe tîlhari și pe boierii care vor să fugă din țară sau care sînt vinovați de vreo altă fărădelege mai mare” [1, p. 124]. Mai aflăm că „Armașul al doilea ține condica tuturor celor ce zac în temniță și care trebuie să fie duși la osîndă. În fiecare sîmbătă o înfățișează domnului și-l întrebă ce poruncește să se facă cu aceștia. Împreună cu alți armășei, el trebuie să aducă în fața domnului pe cei ce au săvîrșit vreo ticăloșie.” [1, p. 119]. Cu toate acestea, oamenii nu erau, din păcate, niște sfinți, așa cum sînt obștenii din comunele primitive. Moldovenii de atunci aveau unele apucături urîte, care s-au păstrat pînă azi, ba chiar s-au înmulțit simțitor. Ne-o dovedește următoarea destăinuire a lui Cantemir: „Cînd se întoarce cu spatele (domnul țării, n.n.), slujitorii de la curte și cămărașii aflați de față iau cu mare grijă de pe masă ce poate apuca fiecare: căci ei socot că e o cinste pentru ei să mănînce

ceva de pe masa domnească. Ca să nu se piardă vreun tacîm de argint, nu le este îngăduit să scoată ceva din odaie; sau, cînd sînt mai mulți la un loc și fiecare vrea să mănînce ceva deosebit, atunci ei trebuie să arate supraveghetorului cămării argintăriei cîte talgere au luat și să le aducă după aceea îndărăt.” [1, p. 135].

Concluzii. Părerea că dezvoltarea științifică a adus o îmbunătățire a lumii sub toate laturile pare să fie greșită. Trecutul neamului nostru ascunde cunoștințe și practici care pot să fie folosite și în zilele noastre. Dreptul moldovenesc și sistemul judiciar din veacurile XVII-XVIII era mult mai bun decît dreptul și sistemul judiciar de astăzi. Normele obștești (juridice și nejuridice) erau puține la număr. Toți obștenii cunoșteau toate prevederile legii. Judecători erau dregătorii țării, mici, mijlocii și mari. Domnitorul țării era judecător suprem. Unii judecători erau necinstiți sau părtinitori, dar înfăptuirea dreptății era așa gîndită, încît toată lumea primea, pînă la urmă, dreptatea care li se cuvenea. Oamenii erau mulțumiți de dreptatea care li se făcea în judecată. Dreptul era rînduit după principiul „supremației legii”. Era cunoscut și folosit termenul „drepturi”. Putem să spunem că înaintașii noștri aveau cunoștințe criminologice prețioase despre purtările criminale și criminalitate, dar și despre prevenirea acestora. Deși scrierile vechi au fost mult cercetate științific, se pare că puțințele de a descoperi noi cunoștințe în ele, chiar și de mare însemnătate, nu se vor sfîrși niciodată.

Note și referințe

1. Cantemir Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Editura „Litera, internațional”, București, 2001, 256 p.
-

DESPRE AUTOR

Octavian BEJAN,

*doctor în drept, criminolog,
prorector, Institutul de Științe Penale
și Criminologie Aplicată,
e-mail: octavian.bejan@gmail.com*